

ЧИ ЗАВЖДИ БРЕШУТЬ РАДЯНСЬКІ АРХІВНІ ДЖЕРЕЛА?

Здійснімо коротку джерелознавчу характеристику документа, за яким здебільше визначають, хто спалив краєзнавчий музей у Полтаві у вересні 1943 р. – Акту збитку про злодіяння та звірства, що були вчинені у м. Полтаві Державної Надзвичайної комісії СРСР з встановлення й розслідування нанесених злодіянь німецькими загарбниками в Полтавській області, Полтава [1].

Перед нами «офіційний» радянський документ, але його офіційний характер є радше перевагою, ніж недоліком. Адже ще з часів винайдення методу історичної критики писемних джерел пієтет до офіційного свідчення («документа») залишається незмінним [2, с. 231]. Ще з ХІХ ст. наукова історія мусила спиратися (й сьогодні спирається) на «об'єктивне» джерело, найліпше на акти публічно-правового характеру. На додачу, документ, що розглядається, є не лише актовим та діловодним, а й великою мірою судово-слідчим документом, що лише додає йому ваги в очах історика. Варто зазначити, що створені на місцях комісії надавали зібрані матеріали центральному керівництву в Москві, а те, у свою чергу, спрямовувало їх до такої авторитетної міжнародної юридичної установи як Нюрнберзький трибунал [3; 4, р. 20; 5, с. 28]. У цьому легко пересвідчитися, звернувшись безпосередньо до опублікованих в СРСР та США звітів НДК і матеріалів Нюрнберзького процесу [6, с. 447; 7, с. 82; 8, р. 59; 9, р. 66; 10, р. 561].

Перейдемо одразу до внутрішньої критики джерела, адже немає сумніву, що перед нами оригінал документа, його перший примірник (синій колір машинопису з виправленнями чорнилом, печатка Полтавського міськвиконкому), хоча в цій же теці зберігається і більш пристойно надрукована копія [1]. Це ще більше підсилює значущість документа, як і його дата – 10 жовтня 1943 р., тобто по «гарячих слідах» подій 20-23 вересня. Однак головне – персональний склад комісії, адже серед дев'яти осіб, що підписали документ, був М.І. Гавриленко, позначений – у ньому ж – як виконувач обов'язків директора музею [1, а. 1]. Тобто людина, що була безпосередньо у вирі подій: під час окупації займала посади заступника директора з наукової роботи та завідувача відділу природи музею, більше того, рятувала музей від пожежі, спричиненої підпалом німцями [11]. Отже, безпосередній свідок документально свідчить менш, ніж за місяць після події, то які ж іще докази потрібні «скептикам»?

Втім, не все так просто. Чому, наприклад, український учений не звернув увагу на те, що письменника Архипа Тесленка у тексті даного

документа названо Василем [1, а. 4]? Може, він взагалі, як то кажуть, «підмахнув», не дивлячись? Чи були більш глибинні причини? Як відомо, М. І. Гавриленко перед війною відбув покарання за «контрреволюційну діяльність», до того ж під час окупації співробітничав із нацистами. Здавалося би, ось і новий термін ув'язнення. Проте ученого не було ув'язнено, його лише звільнили з музею, щоправда, давши можливість викладати у Полтавському педінституті [11]. Можливо, це й була плата за мовчання щодо дійсних призвідців підпалу? Однак історик не може бути конспірологом, тим більше, цілком певні документальні джерела свідчать про німецький підпал. Є й інші прямі й непрямі докази, але за браком місця тут не можна про це зазначити.

Література

1. ДАПО, Ф. р-3388, оп. 1, спр. 1601а.
2. Яковенко Н. Вступ до історії / Н. Яковенко. – К.: Критика, 2007. – 375 с.
3. Максимчук Є. Діяльність Державних комісій з розслідування злочинів нацистів на території України (1941–1951 рр.): типово-видовий склад та інформаційний потенціал джерельного комплексу. Автореферат дис. ... канд. істор. наук. – К., 2007. – 20 с. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://dysertaciya.org.ua/disertaciya_1_509.html
4. Мухаровська А.О. Діяльність СРСР щодо обліку людських втрат та матеріальних збитків, заподіяних у роки Другої світової війни в Україні / А.О. Мухаровська // *Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences*, III(8), Issue: 2015. – № 52. – Р. 17–20.
5. Польсен Н. Б. Розслідування воєнних злочинів «по-советськи». Критичний аналіз матеріалів Надзвичайної державної комісії / Н. Б. Польсен // *Голокост і сучасність*. – 2009. – № 1 (5). – С. 27–45.
6. Сборник сообщений Чрезвычайной государственной комиссии о злодеяниях немецко-фашистских захватчиков. – М.: ОГИЗ, 1946. – 460 с.
7. Нюрнбергский процесс: Сборник материалов в 8-ми т. – Т. 4. – М.: Юрид. лит., 1990 – 672с.
8. *Trial of the Major War Criminals before the International Military Tribunal. Nuremberg 14 november 1945 – 1 october 1946.* – Nuremberg, 1947. – Vol. I. – 367 p.
9. *Trial of the Major War Criminals before the International Military Tribunal. Nuremberg 14 november 1945 – 1 october 1946.* – Nuremberg, 1947. – Vol. II. – 496 p.
10. *Trial of the Major War Criminals before the International Military Tribunal. Nuremberg 14 november 1945 – 1 october 1946.* – Nuremberg, 1947. – Vol. XXIII. – 732 p.
11. Кугим С. Л. Гавриленко Микола Іванович / Кугим С. Л., Самородов В. М. // *Географічна освіта в Полтавському національному педагогічному університеті імені В. Г. Короленка (історія в особах, 1914-2014): збірник статей регіональної наукової конференції, 11 квітня 2014 року.* / За ред. Л. М. Булави ; Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка. – Полтава, 2014. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/3367/1/Gavrylenko.pdf>